

ЖАСТАР УАҚЫТЫ: САЛЫСТЫРМАЛЫ ТРЕНДТЕР ЖӘНЕ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАР

Ж.Е. Мырзабеков¹, Т. Еркінұлы²

АНДАТПА

Мақалада жастардың көзқарастары мен құндылықтарын әлеуметтік-философиялық талдау аспектілері қарастырылды. Жастар әлеуметтік топ ретінде қоғамдардың даму индексін анықтаушы барометр ретінде зерттелді. Мақала тақырыбының өзектілігін жастардың қоғамдық өзгерістің субъектісі және мемлекеттік саясаттың объектісі ретінде зерттеу құрайды. Жастар жаңа ұрпақ мағынасында өзіндік ерекшелікті құндылықтарға ие жасампаздық іс-әрекеттілік субъектісі болып табылады. Мақалада жастардың қоғамдық мінез-құлығындағы өзгерістерді әлеуметтік зерттеулердің нәтижелерімен салыстырмалы талдау әдістері қолданылды. Жастардың саяси-құқықтық мәдениетін қалыптастырудағы рөлі, қазіргі заманғы жастық трендтердің түрлері қарастырылды. Қазіргі қазақстандық қоғамдағы жастардың трендтері мен Шығыс Еуропа елдеріндегі жастардың дүниетанымындағы түйсіктердің екі түрлі сипаттарға ие екендігі анықталды. Мемлекеттік саясаттың жастар мәселесіндегі түйткілді нәрсе, ол ешқандай әлеуметтік – саяси үдерістерге араласқысы келмейтін NEET – жастар контингентінің қоғамдық пікірлері зерттелді. Антропологиялық көзқарасқа сәйкес жастар жаңа ұрпақ, әлеуметтік индивид ретінде эмпирикалық және трансценденталды субъект болып саналады. Жастар қоғамдық субъектілікті саяси қызметпен байланыстырады және олардың қоғамдық мінез-құлығында жасампаздық әрекеттер басым болады. Сонымен бірге жастар әлеуметтік топ ретінде руханилық ізденістегі әлеуметтік субъект ретінде орнығады. Жастардың қоғамдық мінез-құлығына позитивтілік тән және олардың негізгі тобы білімдерді, құндылықтарды трансценденталды формаларды конструкциялау қабілеттеріне ие.

Түйін сөздер: жастар, әлеуметтік топ, құндылықтар, өмірлік және идеялық трендтер, әлеуметтік деректер, мінез-құлық, қоғамдық пікір.

¹Ш.Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті, Тараз, Қазақстан

²М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

Автор-корреспондент:

Ж.Е. Мырзабеков,
myrzabekovjambul1978@gmail.com

Сілтеме:

Мырзабеков Ж.Е., Еркінұлы Т.
Жастар уақыты: салыстырмалы трендтер және трансформациялар // Адам әлемі. – 2026. – Т. 28. – №4(110). – Б. 73-85. – DOI: 10.48010/k18z0j12

Ашық қолжетімділік

© Автор(лар), 2026
Бұл ашық қолжетімді мақала Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) лицензиясының талаптарына сәйкес таратылады.
<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Редакцияға түсті: 13/01/2026
Қабылданды: 27/08/2026
Онлайн жарияланды: 30/10/2026

Время молодежи: сравнительные тренды и трансформации

Аннотация. В статье рассмотрены аспекты социально-философского анализа взглядов и ценностей молодежи. Молодежь как социальная группа изучена как барометр, определяющий индекс развития обществ. Актуальность темы статьи составляет исследование молодежи как субъекта общественных преобразований и объекта государственной политики.

Молодежь является субъектом созидательной деятельности, обладающим уникальными ценностями в контексте значений нового поколения. В статье использованы методы сравнительного анализа изменений общественного поведения молодежи с результатами социальных исследований. Рассмотрена роль молодежи в формировании политической культуры, виды современных молодежных трендов. Установлено, что тренды молодежи в современном казахстанском обществе и восприятие в мировоззрении молодежи в странах Восточной Европы имеют два характера. Была изучена проблема государственной политики в вопросах молодежи, общественное мнение контингента NEET-молодежи, которые не хотят вмешиваться ни в какие социально-политические процессы. Согласно антропологическому подходу, молодежь как новое поколение, социальный индивид является эмпирическим субъектом. Молодежь связывает общественную субъектность с политической деятельностью и в их общественном поведении преобладают созидательные действия. При этом молодежь позиционируется как социальная группа как социальный субъект духовного поиска. Поэтому общественное настроение молодежи характеризуется позитивностью, и для большинства из них характерны навыки неспособности конструировать знания, ценности, трансцендентальные формы.

Ключевые слова: молодежь, социальная группа, ценности, жизненные и идейные тренды, социальные данные.

Youth Time: Comparative Trends and Transformations

Abstract. The article considers aspects of socio-philosophical analysis of the views and values of young people. Youth, as a social group, is studied as a barometer that indicates the level of societal development. The relevance of the article lies in the study of youth as a subject of social transformations and an object of state policy.

<https://adamalemijournal.com>

ISSN 1999-5849(Print) • eISSN 2959-7544(Online)

Youth are subjects of creative activity, possessing unique values in the context of the new generation. The article uses comparative analysis to examine changes in young people's social behaviour in relation to the results of social research. The role of youth in the formation of work culture, types of contemporary youth trends is considered. It has been established that youth trends in contemporary Kazakhstani society and perceptions among young people in Eastern European countries have a dual character. The issue of state policy on youth affairs, public opinion regarding the group of NEET youth who do not wish to participate in socio-political processes has been studied. Young people associate social subjectivity with political activity, while creative actions prevail in their social behavior. At the same time, young people are positioned as a social group and as social subjects engaged in spiritual search. Therefore, the public mood among young people is characterised by positivity and most of them are characterised by an inability to construct knowledge, values, and transcendental forms.

Keywords: Youth, Social Group, Values, Life And Ideological Trends, Social Data.

Кіріспе

Жастар әлеуметтік топ ретінде кез-келген қоғамның демографиялық және әлеуметтік сапасын құрайды. Қазіргі заманғы ойлауда жастар дегеніміз - 14-35 жас аралығындағы қоғамның ең белсенді бөлігі. Қазақстан Республикасының халқы 2026 жылдың 1 қыркүйегінде 20 миллион 618 мың адамды құрады [1]. Философия ғылымында бір ұрпақтың жас өлшемі 30 жасты құрайды. Бұл әдістеме Платонның 50 жас адамның акме, яғни, даналыққа толысуының жастық ерекшелігімен есептеледі. Өз кезегінде Платон ұсынған 50 жас - даналық жасы деген ұғым, қазіргі уақытта елді басқарушыларға қойылатын сайлау цензіне айналды. Қазіргі заманғы жаһандану тенденцияларындағы өзгерістер, еңбек нарықтарының талаптары адамның ұрпақтық ұлғаю, есею жылдарын 14 жаспен 35 жастың аралығында зерттеп отыр.

Қазақ халқының дәстүрлі және мұсылмандық дүниетанымында адамның есеюі он үш жаста, оның отау иесі, яғни қоғамдық жауапкершілігінің, этикалық міндетінің орнығуымен байланысты қарастырылады. Жалпы халықтың 2026 жылдың қыркүйек айындағы демографиялық бөлінісіне сәйкес, 14-35 жас аралығындағы жастардың саны 5 млн 890 мың адамды құрайды. Бұл көрсеткіш жалпы халықтың 29% білдіреді және қазақстандық қоғамның демографиялық, жас ерекшеліктік құрылымының 50%-ын 1-35 жас аралығындағы балалар, жасөспірімдер және жастардың құрайтынын айқындайды [2]. Қазақстандық қоғам демографиялық бөліністе жас, болашақтың қоғамы болып саналады. Ұрпақтардың жас ерекшеліктік медианасын анықтаудың қажеттіліктері жастарды ата, аға ұрпақтың сабақтастығында прогрессивті шарттардың негізінде тәрбиелеу.

Жастар уақытының өзектілігі олардың қоғамдық субъект ретінде жасампаздық әрекетін зерттеу арқылы анықталады.

Жастардың құндылықтарының уақыт ағысына және рухына қарай өзгерісі қазіргі мульти мәдениет синтезінде диалектикалық қайшылықтарға, ұлттық және жаһандық мәдениеттердің болмыстық мәндегі қарама-қарсылықтарға жіктелуімен сипатталады. Жастар уақытының ерекшеліктерін зерттеудің мақсатын жастардың қоғамдық мінез-құлығындағы трендік өзгерістерді салыстырмалы талдау құрайды. Салыстырмалы талдау әдісі жастар саясатын, жастардың қоғамдық қажеттіліктеріне қатысты әлеуметтік зерттеулер нәтижелерін, мемлекеттік бағдарламалар мен тұжырымдамалардың мазмұнын зерттеу арқылы орын алды. Мақаланың зерттеулік міндеттерін жастарды тұрақты құндылықтық өзгерістердің субъектісі ретінде қарастыру, жастардың қазіргі қоғамдық мәселелерін, олардың іс-әрекеттілігіндегі ұрпақтық қатынасты, мемлекеттік жастар саясатындағы жаңа бағыттарды зерделеу түзеді. Теориялық зерттеулер бойынша, жастар эмприкалық субъект болады. Себебі жастар өмірдің бастапқы жасөспірімдік кезеңінен бастап біртұтас қауымдастықты құрайды. Дегенмен өмірлік қажеттіліктер, қоғамдағы әртүрлі теріс мінез-құлық, жастардың жаһандық және аймақтық мәдени, саяси, технологиялық үдерістерге қатысуы олардың дүниені қайта пайымдауына, әлеуметтік жіктелуіне әкеледі.

Жастарға уақыт рухын түйсінуге қасиеттері тән, бірақ, бұл бастапқы сезім мен көңіл-күйді қажетті практикалық білімге альтерациялауда бірқатар мәселелер туындайды. Өйткені, қоғам аспектісінен алғанда, жастардың қоғамдық субъектілігін олардың тәжірибесіздігіне алып, терістеу жиі орын алады. Сондықтан жастар мәселесі мен болмысына қатысты реляциялық қатынаста жиі диалектикалық қайшылық орын алады.

Әдіснама

Мақалада ғылыми зерттеу әдісінің тұжырымдамалық және компаративистік талдау түрлері қолданылды. Бұл зерт-

теу әдістері жастардың қоғамдық мінез-құлықтарының формаларын және феномендік ерекшеліктерін философиялық тұжырымдар, ой көзқарастарды саралау мақсатында қолданылды. Жастардың қоғамдық құбылыстарға қатысты ой-пікірлерін зерттеген әлеуметтік зерттеулердің қорытындылары жастардың мінез-құлығындағы өзгерістер мен ауытқуларды анықтау үшін қолданылды. Жастар құбылысын зерттеуде эмпирикалық деректер ретінде «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы 2022 жылы жариялаған «Қазақстандағы NEET жастардың әлеуметтік ұстанымдары» әлеуметтанулық зерттеу нәтижелері бойынша талдамалық баяндама, 2023 жылы жариялаған «Қазақстан жастары» әлеуметтанулық зерттеу нәтижелері бойынша аналитикалық баяндама, ЮНИСЕФ басшылығымен 2021 жылы жарияланған «Формирование жизнестойкого поколения в Центральной Азии и Европе» аналитикалық зерттеу нәтижелері қолданылды. Мақаланың зерттеу әдіснамасында компартивистік талдауды қолдану жастардың болмысына, өмірлік қажеттіліктеріне, өзінің өмірін пайымдай алу, жастық «Мен», жасампаздық, атарихилық, мінезсіз «Мен» концептілерін қоғамдық субъектілік аспектісінде салыстырмалы зерттеуге мүмкіндік береді.

Жастар категориясы - пәнаралық зерттеу саласына тиісті мәселе. Сондықтан жастардың қоғамдық субъектілігін философиялық рефлексиялау, оның топтық, тұлғалық сана-сезіміндегі уақыттық өзгерістерін зерттеуге қатысты көптеген мақалалар жарияланған. Жастардың өмірлік құндылықтарын философиялық талдауда Готфрид Швейгер «ерекше игіліктер» ретінде зерттеп, «Жастық кезең өз-өзімен және әлеуметтік әлеммен белсенді өзара іс-қимыл жасауға мүмкіндік беретін жылдам әсерлі когнитивтік және эмоционалдық дамумен сипатталады» [3]. Сонымен бірге Л.Ю. Зайниева жастардың саяси өмірге қатысуын және саяси жүйедегі рөлін зерттейді [4]. Отандық зерттеуші Ж. Хамзина мен Е. Бурибаев жастарға қатысты мемлекеттік саясаттың әлеуметтік-экономикалық мәселелерін зерттейді [5]. Г.К. Барлыбаева өз зерттеуінде қазіргі заман жағдайында жастардың құндылықтарына үш фактордың: «урбанизация – жаһандану – цифрландыру» үдерістерінің ықпалын анықтайды [6].

Негізгі бөлім

Жастар дүниетанымының философиялық негіздері және құндылықтық бағдарлары

Жастар категориясы әлеуметтік-философиялық ғылымда ювенология саласы ретінде зерттеледі. Жастар философиялық тұрғыда жаңа күш, жаңа идея, рух пен белсенділіктің қайнары, энергиялық қуаты ретінде зерттеледі.

Вильгельм Виндельбандта жастардың, жалпы адамның дүниетанымына қатысты құндылықтарды «қазіргі заманғы индивид өзінің табиғаты бойынша бас тартушы», - мағынасында анықтайды [7, с. 139]. Бұл ойлаудың түріне мәдениеттің тұтас ортақ игерілуінен саналы бас тарту тән, бірақ ол адамның өмірлік іс-әрекеттілігінің өзекті, биік этикалық құндылықтарынан бас тартуды білдірмейді, керісінше, ескі этикалық құндылықтар мен өмірлік қағидалардың жаңа өмірге, жаңа қоғамға сәйкестігінің мәніне, тереңіне бойлауды, жастардың сыни көзқарастарын айқындайды.

Вильгельм Виндельбандтың зерттеулерінде, әрбір философиялық жүйе өзі уақытының рухымен, оның тарихи, өмірлік сәттерімен тыныс алады. Жаңа ұрпақтар дәуірдің өзгерістерін мойындамайтын тұрақты күйлерді, формаларды қабылдай алмайды. Өйткені, ұрпақ өмірдің ішкі қозғалысына, туындылыққа бейім, олар жаңа мазмұнға, қазіргі заманғы уақыттың міндеттеріне сәйкес келеді және дәстүрлердің қозғалысы мен бағыттылығын анықтайды. «Біз бұрынғыны өзгеріссіз деп қабылдай алмаймыз, яки, біздің өзіміз өзгеге айналдық», - деген пікірімен түйіндейді [7, с. 295]. Ұрпақтық қатынастарға даналық, адамгершілік, өмірлік, тәжірибелік білімдерді игеру, еңбек бөлінісін орнықтыру, адамзаттың бейбітшілікке және еркіндікке ұмтылысы, жасампаздық, әділетсіздікпен күрес, түпнұсқалық, ерік-жігерді тәрбиелеу, күш қуатты шыңдау, белсенділікті арттыру секілді құндылықтар тән. Бұл құндылықтар қоғамдық болмыста аға ұрпақ пен жас ұрпақ арасындағы қоғамдық қызметтілік мәніне қатысты сыни ойлаудың туындауына негіз болады.

Вильгельм Виндельбандтың зерттеуінше, жас ұрпақтың ең үлкен кемшілігі, ол қазіргі заманғы білім алу кезінде тарихи білімнің

мәнін жоққа шығаруы және көптеген жағдайларда, тарихтың сабағын қайта бағалауға уақыттың, мүмкіндіктің болмауы. Индивидтер тарихи ойлауды негізге алып, өздерін тәрбиелеуі тиіс және бұл тұлғалық байлығы мен нәзіктігіне, еркіндікке, ішкі өмірінің дербестігіне, түпнұсқалығына қол жеткізуге мүмкіндік береді және адам тегінің, ұрпақтың тарихи жиынтықтық ойлауы арқылы жүзеге асады.

Карл Ясперстің пікірінше, жас ұрпаққа берілетін тәрбиенің мақсаты зиялылық пен білімділік арқылы біртұтас рухты түзу. Жаңа ұрпақты тәрбиелеу болашақ адамның болмысын анықтаушы құрал ретінде орын алады.

Карл Ясперс қоғамда жастардың орнын бағалауда, оларды болашақты анықтаушы субъект ретінде қарастырады. Жастардың жекелікті және ұжымдық саналығына энантидромия құбылысы тән. Бұл жастардың рухани қажеттілігіндегі бос кеңістіктерді толтыруға ұмтылысындағы құндылықтық адасуының салдары болып табылады. Ювенологиялық тұрғыдан алғанда жастардың әлеуметтік бейнесінде құндылықтық дифференциация, стигмаларға бейімділік орын алады. Стигмалық қалыптасу салдарынан жастардың девиациялық және делинквентті орталардың ықпалына түсуі, ақылсыздық формасында шатасуы жиі көрініс береді. Сана энантидромиясы – аға ұрпақ пен жас ұрпақ арасындағы құндылықтық пен қағидалық қайшылық салдары, сонымен қатар, жеке және қоғамдық санадағы шынайы «Мен» мен идеалды «Меннің» қақтығысы. Бұл мәселе қоғамда құндылықтық бос кеңістіктер орын алғанда көрініс береді және адамның сеніміндегі құндылықтық бағдарлардың өзгерістеріне негіз болады. Психоанализде, ұжымдық бейсаналықтағы энантидромия – «Эдип жасөспірімі» (А.Панарин) санасының оянуына түрткі болып, қылмыстық тұлғаның туындауына, оның өшпенділігіне себеп болады.

«Әркім жастардың болашақты иеленетінін анық біледі. Бүтіндіктің рухынан туындаған тәрбие субстанционалдық түрде жастардың өздігінен жетілмегенін біледі. Олар құрмет тұтады, тыңдайды, сенеді және жастар ретіндегі мәнділікке ие емес; яки жастар болашақ үшін дайындық және байланған мүмкіндік. Ыдырау жағдайының шартында жастар құндылыққа өз-өздігінен ие болады. Сондықтан жастар өзін қайнар секілді сезінеді», - деп атап көрсетеді [8, с.

354]. Сондықтан да жастарда максималистік көзқарас басым болады. Жалпы жастар әлеуметтік топ ретінде, Карл Густав Юнгтің архетиптеріндегі «күннің толысуы» формасында түсініледі, бағаланады. «Жастар үшін таң жұлдызы Шолпан туғандай, ал аға ұрпақ әдеттіліктің батпағының күйкі тірлігіне шомғандай көрінеді» [9, с. 108]. Себебі, жастардың танымдық мәселесіне қатысты біржақты кінәлау басым болады. Жастар бүгінгілікте өзін түйсінгісі, пайымдағысы келеді және олар алдын-ала жазылған әлеуметтік рөлдерге бағынғысы келмейді. Жастардың сана-сезіміндегі мұндай протестілік мінез-құлық аға буынның оларды үнемі басқаруға, рухани жетектеуге ұмтылысынан, шамадан тыс формалауға тәрбиелеу ниетінен туындайды. Сондықтан жастарға, кейде таңдау еркіндігі мен өзінің өмірлік құндылықтарын басқару жетіспейді, бірақ реляциялық қатынастарда кедергілерді еңсеруге дайын тұрады. Өйткені, жастарға қатысты «тәрбиелеушінің өзіне тәрбиеші қажет» (К.Маркс). Жастардың болашаққа көзқарасы мен ойлауы айқын болғанымен, олар өздерін көкжиекте қандай жағдайдың күтіп тұрғанын, өмірде кім болатынын әлі де толық бағалай алмайды. Сондықтан жастардың көпшілігіне болашақ бұлыңғыр, белгісіздік жағдайында елестейді, ал мұндай қоғамдарда әлеуметтік лифтілер бұзылатын болса, онда біз экономикалық капиталы дамыған елдер үшін тұтынушы, ресурс түрінде қала береміз. Бұл өз кезегінде, жастардың шынайылықты бағамдаудағы «Меніне» теріс ықпал етіп, олардың өз өмірін пайымдауына, ал тарихилық, мінезсіз «Меннің» қалыптасуына, құндылықтық диссонансқа, жастардың психо-эмоционалдық денсаулығына кері әсер жасайды. Бұл өз кезегінде жастардың сана-сезімінде өзін жастықтан алшақ ұстауына, жастықты үнемі еңсеруге қажетті әлдене ретінде қабылдауына әкеледі.

Қазақстандық философ Сергей Колчигин жастарды «жас сана болашақпен детерминделген, олар оқиғаларды жеделдетуге ұмтылушы, дүниені өзінің санасында шынайылықпен барлық уақытта белсенді өзара әрекетте құруға, жасампаздыққа ие», - деген ойда қарастырады [10, с. 4]. Сонымен бірге Сергей Колчигин жастардың негізгі қасиеті ретінде, олардың болмысқа эквиваленттілігі мен сәйкестігін анықтап, уақытты идея, пайымдау формасы және

көзқарас нүктесі ретінде белгілейді. Жастар уақытты қоғамдық идея ретінде пайымдау қызметінен айырылған жағдайда, оның құндылықтары бос кеңістікке орнығып, әлсіз, әрекетсіз, ұйқыда, карнавалдық санаға, ретритистік құбылмалыққа ие ұрпақты қалыптастыруы мүмкін. Қазақстандық философ Г.Қ.Барлыбаева жастардың сана-сезіміндегі өзгерістерді жаһандану үдерісінің ықпалымен байланысты қарастырып, оның урбанизация мен цифрландырудың рухани құндылықтардың өзіндік қайта бағамдалуымен қайта пайымдалуының кеңістігі болатынын атап көрсетеді. «Руханилықтың концептуалды екі мағынаға ие болуы тек теориялық мәселе емес, ол өзінің көпбейнелі табиғатының көрінісі. Рухани интеллект адамдардың жылдам өзгермелі шынайылыққа сәйкес келуіне әкеледі» [6]. Сондықтан жастардың ұжымдық саналығында руханилық пен өмірлік құндылықтардың, қоғамдық практиканың синтезделуіне мемлекет те, мәдениет те мүдделі болуы керек.

Қазақстан жастарының әлеуметтік мәселелері және мемлекеттік жастар саясатының басым бағыттары

Қазақстан Республикасы Үкіметінің ұлттық, мәдени және жастар саласындағы саясаты қағидаларының бірін ұрпақтар сабақтастығы және отбасылық құндылықтарды дамыту құрайды. Ол Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» заңының нормаларымен анықталған. Бұл бағыт «Ұрпақтар сабақтастығы және отбасылық тәрбиенің басымдығы» ретінде заңның 3-бабының 2-тармағына сәйкес мемлекеттік жастар саясатының міндеттері ретінде бекітілген [11]. Аталған заңның тиісті қағидасын жүзеге асыру үшін қазіргі кезде «Тәуелсіздік ұрпақтары» жобасы жүзеге асырылуда. Бұл жобаның мақсаты - қазақстандық қоғамдағы белсенді жастардың ғылым, мәдениет, ақпараттық технологиялар, бизнес және медиа салаларындағы жетістіктерін гранттық қаржыландыру. Қаржылық грант көлемі 3 млн теңгені құрайды.

Ұрпақтардың сабақтастығын және қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарында креативті ұрпақ, болашақ ұрпақ және өскелең ұрпақ

ұғымдары енгізілген. Болашақ ұрпақ ұғымы адамның денсаулығын және қаржылық жағдайын жақсарту мақсатында, креативті ұрпақ инновациялық мәдениетті танымал ету, ғылыми техникалық қызметке ынталандыру, табысқа, бәсекеге қабілеттілікке, жасампаздыққа бағдарланған адамдар тобы ретінде қарастырылған. Аталған ұлттық жоспарда «өскелең ұрпақтың тәрбие процессі өз біліміне, салауатты өмірі мен кәсіби жетістіктеріне, өзінің жеріне, ауылына, өңіріне, атажұртына, мәдениеті мен тіліне сүйіспеншілікті, салиқалы көзқарас секілді элементтерді қамтиды», - деп нақтыланған [12]. Қазақстандық қоғамдағы ұрпақтар сабақтастығы үдерісін позитивті және креативті бағытта дамыту қазіргі әлемнің талабы болады.

Жастар философиясы жаңа мінез-құлық үлгілерін, құндылықтық өзгерістерін зерттейді. Жастардың қоғамдық болмысындағы өзгерістерді зерттеу мақсатында «Жастар» ғылыми зерттеу орталығы «Қазақстан жастары» тақырыбында жыл сайын әлеуметтік зерттеу жүргізіп, ұлттық баяндаманы ұсынады. Әлеуметтік зерттеу 14-35 жас аралығындағы адамдардың арасында 2000 респондентті іріктеп, алып жүргізген. Зерттеу кезінде жастар өздерінің құндылықтарының басым бағыттары ретінде «отбасы (72,6%), достық (32,3%), денсаулық (26,9%), сенім, дін (18,7%), жан тыныштығы (17,5%)» секілді ұғымдарды атап көрсеткен [13, б. 54]. Қазақстандық жастардың материалдық емес құндылықтарды таңдауы біздің танымымыздағы ұрпақтар сабақтастығының ментальды байланысын немесе бірізділігін көрсетіп отыр. Себебі, аға ұрпақтың қоғамдық мінез-құлығында саяси белсенділіктің төмен болуы, конформистік құндылықтар белгілі бір деңгейде өздері тәрбиелеген жас ұрпақтың санасына да ықпалын сақтайды.

Бұл тенденция қоғамдық пікірдің және жағдайдағы әлеуметтік уақыт генезисінде қоғамдық үлесім еліме болсын деген жақсы, ізгі құндылықты танытады. Дәстүрлі құндылықтардың жастардың өмірін басқаруда ықпалын сақтап қалуы жақсы үдеріс болғанымен, адамның өзінің жеке даму уақытының шектелуіне себеп болады. Аталған зерттеуде жастардың қоғамдық пікірінде «кәсіп (2,9%), қоғамдық танылу (3,4%), биліктің болуы (4 %)» [13, б. 55] деңгейінде ғана орын алуы олардың іс-

әрекеттелігіндегі абсенттік көңіл күйді сипаттайды. Жастардың әлеуметтік, саяси және мәдени танымының құндылықтық бағдарларына әлеуметтік институттар мен тұлғалар кеңінен ықпал жасайды. Танымдық бағыттылықты анықтау мақсатында «Сіз кімнің пікіріне сенім білдіресіз» деген сауалға, жастар «билік өкіліне (30,4%), ондай адамдар жоқ (19,4%), саяси партия басшылары (10,3%), ғалымдар (10%), бизнесмендер (9%), дәрігерлер (9%), вайнерлер (4,1%), спортшылар (4,1%) сенетіндерін атап көрсеткен [13, б. 55]. Мұндай көзқарастың жастардың санасында орын алуы, олардың ойлаудың дайын формасын қабылдайтынын және сыни, танымдық, ізденушілік әрекеттерге дайын емес екендігін білдіреді.

Жастар философиясының негізгі зерттеу бағытын олардың қоғамдық, мемлекеттік және ұлттық қауіпсіздік мәселелерінде кең, гуманитарлық, техникалық білімдерін дамыту болып табылады. Жастардың ғылым-танымдық, экономикалық іс-әрекеттеріндегі құзыреттіліктерін ақпараттық құралдар, телевизия арқылы насихаттау, танымалдық деңгейін арттыру қажеттіліктерін туындатып отыр.

Жастардың әлеуметтік, саяси мінез-құлығындағы оптимистік көзқарастармен пессимистік көңіл-күйді анықтауға болады. Өйткені, жастардың сана-сезіміне белсенділік, универсалдылық және жақсыға, игілікке ұмтылу, скептицизм құндылықтары тән болғаннан кейін, олар қоғамның саяси өміріндегі кедергілерге, әлеуметтік лифтілердің бұзылуына күмәнмен қарайды.

Зерттеуші Б. Ракишева қазақстандық жастар арасында жүргізген зерттеулерінде, жастардың шетелдерге миграция жасауының факторларын бөліп көрсетеді, олар: экономикалық жағдайлар, әлеуметтік-психологиялық факторлар, білім саласындағы жағдайлар, саяси факторлар тобы.

Сонымен бірге, жастардың эмиграциясына «тиімсіз мемлекеттік басқару, шенеуніктердің жауапсыздығы, сыбайлас жемқорлыққа бейімдігі; адамның өзін-өзі жүзеге асыруы мен мансаптық өсу болашағының, кәсіптік қажеттіліктің төмендігі; елдің дамуының төмен деңгейі, архаизация; болашақ пен балаларының болашағына деген сенімсіздік; жұмыссыздық, әлеуметтік кепілдіктердің төмен деңгейі, медицина мен білім сапасының төмендеуі,

адам құқықтарының жиі бұзылуы» [14, с. 20]. Жастардың ұрпақтық санасында аға ұрпақтың құндылықтық бағдар қызметін атқаратыны әлеуметтік зерттеу нәтижелерінде көрініс берген.

Сауалнамаға қатысқан жастардың «дінге сенімі (83%), олардың діни салттарды күнделікті тұрақты орындауы (8,9%), діни салттарды діни мейрамдарда орындауы (38,1%), діни салттарды мүлдем орындамауы (36,1%) көрсеткен, бірақ респонденттердің дін туралы мәліметті, білімді ата-аналары мен туысқандарынан (41,8%), дүниеге келгеннен (27,3%), арнайы әдебиеттерден, интернеттен (4,1%), дін қайраткерлерінен болған әңгімеден (3,8%), ештеңе ықпал еткен жоқ (8,6%), өмірдегі маңызды оқиға (6,4%), мен әлі шешім қабылдаған жоқпын (4,7%) деген пікірлерін ұсынған [13, б. 58-59]. Бұл қоғамдық пікір жастардың діни бірегейлігінің тәртіпсіз, арнайы діни білімсіз қалыптасып жатқанын көрсетеді. Жастардың қоғамдық діни санасына экстремистік мүдделері бар тұлғалардың ықпалы жылдам таралуынан аталған жағдайдың салдарларын анықтаймыз.

Жастардың қазіргі заманғы дүниетанымын әлеуметтік конструкциялаудың жаңа трендтері қалыптасқан. Бұл трендтер 1985 жылдан бастап VUCA, 2020 жылдардан бастап BANI, RUPT, TUNA дүниетанымдық және экономикалық мәдениеттегі ұрпақтық ерекшеліктер ретінде дамып отыр. Бұл дүниетанымдық трендтердің мақсаты адамның әлемдегі өзгерістерге бейімделуін, жаһандық өзгерістерге сәйкес жаңа лидерлік қабілеттерді қалыптастыру болып табылады.

VUCA дүниетанымдық құндылығы басқарушылық, лидерлік шешімдерді қазіргілікте қабылдауды көздейтін және тұрақсыздық, белгісіздік, күрделілік, қос мағыналық қағидалары арқылы бағалауды ұсынады.

Тұрақсыздық – өзгерістердің дәрежелік деңгейімен және күнделікті өмірдегі мәселелік кедергілермен түсіндіріледі; Белгісіздік – сыртқы оқиғаларды алдынала болжаудың, өлшеудің қиындығымен, әлеуметтік ортаның өзгермелілігімен сипатталады; Күрделілік – ақпараттың көлемділігінің оны өңдеудегі қиындығымен түсіндіріледі; Қос мағыналық – оқиғаларды түсінудің қиындығы, мүдделердің қақтығысымен сипатталады.

Жастардың құндылығындағы өзгерістерді бейнелейтін үлгі BANİ моделін білдіреді. Бұл модельдің авторы Джамай Кашио «Біз хаос дәуірінде, құрылымдардан қажырлы бас тартушы дәуірде өмір сүрудеміз. Бұл тек қана тұрақсыздық емес, бұл шынайылық» [15]. BANİ моделі әлемдегі өзгерістерді нәзіктік, қауіп, линиялық еместік, қол жетімсіздік құндылықтары арқылы сипаттайды.

Нәзіктік – әлемнің әлсіз нәзік жүйе екендігімен сипатталады, әлемдік жүйедегі кез-келген дағдарыс себеп салдарлы мәнге ие, сол үшін жастарға қабілет пен тұрақтылық құндылықтары қажет. Қауіп, үрей – шешім қабылдаудағы әрбір уақыттың мәнділігімен сипатталады, сол үшін жастардың бойында қырағылық пен жан ашу құндылықтары орын алуы тиіс; Линиялық еместік – шешімдерді дұрыс қабылдамау салдарының күйретуші сипатқа ие болуымен түсіндіріледі, кез келген оқиға бірден туындауы және әрекеттің нәтижесі бірден болмауы мүмкін, бұл жастардан контекст пен бейімделуді талап етеді; Қол жетімсіздік – әлемнің түсініксіз, ақпараттардың көптігінен күтілмейтін сипаттарға ие болуымен түсіндіріледі, ол үшін жастарға интуиция мен ашықтық құндылықтары қажет.

RUPT моделі жылдамдық, болжап болмайтын, парадоксальдық, шатасқан құндылықтарымен сипатталады.

TUNA моделі қызу қандылық, белгісіздік, романтизм, сантүрлілік құндылықтарын білдіреді.

Қазақстандық қоғамда жастардың трендтері ретінде «қаржылық тәуелсіздік (48,1%), қашықтықтан жұмыс істеу (26%), діншілдік (14,4%), беделді тұлғаның жоқтығы (11,4%), қатысу еркіндігі (10,2%), фитнес және диета, дұрыс тамақтану (5,9%), құндылықтар бойынша бірігу (5,1%)» [13, б. 87]. Жастардың әлеуметтік мінез-құлығындағы өзгерістер көп бейнелі және әртүрлі шарттардың негізінде орын алып отыр. Жастардың басым көпшілігінің қаржылық тәуелсіздікті қазіргі заманғы тренд ретінде таңдауы экономикалық кеңістікті дамыту үшін қажетті ресурс болып табылады.

Готфрид Швейгер жастардың өмірлік қажеттіліктеріне қатысты «ерекше игіліктер» ретінде ұсынған моделі, оларға автономдық, аутенттілік, релациялық қатынастар және тарихи практикалар, тұлғалықты қалыптастыру мәселелерін қамтиды [3]. Бұл мәселе жастарға қатысты мемлекеттік сая-

сатты ешқандай идеологиялық қысымсыз үш жақты кешенді жүргізуді қамтиды. Тиісінше, мемлекеттік және қоғамдық саясат жастардың өмірлік қажеттіліктерін, құндылықтарын қолдау жағдайында әлеуметтік, отбасылық, институтционалдық деңгейлерде біртұтас құрылым ретінде орын алуы қажет. Өйткені өмірлік кезеңдердің шекаралары айқын емес болып, жастардың өзін-өзі және қоршаған әлемді идентификациялауына кері ықпал жасайды және оның этикалық, нормативтік салдарлары орын алады. Нәтижесінде, білім беру мен қоғамдық қатынастардағы өзгерістер кәсіптік, релятивистік, мәдени идентификациялар мәселесінде сыни кері байланыстың жоғалуына, өзіндік идентификацияны салыстыру, тексеру, қолдану шарттарындағы девиацияларға әкеледі. Бұл мәселе саяси және күнделікті релациялардағы әлеуметтік лифтілер, шынайы «Менді» патриоттық мақтанышқа, Отанға адалдыққа, сүйіспеншілікке және пайдалы әсер коэффициентіне айналдырумен бағаланады.

Жастардың саяси үдерістерге қатысу мәдениеті әлі қалыптаспаған және ол белсенділік әрекет ретінде тек ірі қала тұрғындарына тән жағдай.

Жастардың дүниетанымына, олардың әлеуметтік, экономикалық қажеттіліктеріне қатысты мәселелердің ірі бес бағыты анықталды.

1) жастардың материалдық қолдауға мұқтаждығы;

2) жастардың жұмыссыздығы мәселесі;

3) жастардың ауылдан қалаға, республикадан шетелдерге миграциясы;

4) жастардың баспанамен қамтылуы;

5) жастардың бос уақытын тиімді ұйымдастыру, білім алуын қолдау.

Сондықтан жастар саласындағы мемлекеттік саясат кешенді жүргізіліп, «Дипломмен ауылға», «Жасыл ел» және «Жастар практикасы», «Жастар кадрлық резерві», «Үздік бітіруші жастарды мемлекеттік қызметтегі төменгі әкімшілік лауазымдарға конкурстық қабылдау», «Жастарды баспанамен қамту» бағдарламалары жүзеге асуда. Өйткені жастардың мінезінде болашаққа деген сенімсіздік, жемқорлыққа төзбеу, жоғары жылдамдықты интернетке қажеттілік, өз мамандығы бойынша жұмысқа орналасу қиындығы мен жұмыс тәжірибесінің жоқтығы, жұмыспен қамту орталықтарынан еңбек нарығы тура-

лы ақпараттың жеткіліксіздігі мәселелері кездеседі.

ЮНИСЕФ Шығыс Европа мен Орталық Азия мемлекеттеріндегі жастардың арасындағы ұрпақтық ерекшеліктерді анықтау мақсатында зерттеу жүргізген. Зерттеу нәтижелерінде қазақстандық қоғамдағы жастардың мәселелерінен өзгешелікті көзқарастар анықталған. Атап айтқанда, шығыс еуропалық елдердегі жастардың ойлауына мектеп жасында және білім беру ұйымдарында еңбектік, кәсіпкерлік құзыреттіліктерді игеру, ол дағдыларды нарықтық қатынастар талаптарына сәйкестендіру, білім алудағы және қарым-қатынастағы инклюзивтілік, жасыл экология мен сандық экономика мәселелерін шешу міндеттері тән болған. Зерттеуге қатысқан респонденттерге «Мектеп сізді болашаққа дайындай ма?» деген сұрақ қойылып, мынадай жауаптар алынған. Респонденттер «өте аз дайындайды (39%), мүлдем дайындамайды (17%), белгілі бір деңгейде дайындайды (32,8%), ия, толығымен дайындайды (11%)» [16, с. 5]. Бұл - қазақстандық білім беру жүйесінің алдында да тұрған өзекті мәселелердің бірі. Жастардың кәсіптік білім алуы үдерісінде теориялық білім мен өндірістік, тәжірибелік білімнің бір-бірінен алшақтығы кездеседі.

ЮНИСЕФ-тің аталған зерттеуінде ұрпақтың уақыты өмірдің барлық кезеңінде жаңа білімдерге ие болу, өмірге тұрақты, кәсіби, бәсекеге қабілетті, әлеуметтік әділеттілікке ие қабілеттерді меңгеру ретінде анықталған. Зерттеуге қатысқан респонденттер, адамның танымы мен қоғамдық ойлауына «сыни ойлау және мәселелерді шеше білу» (32,5%), шет тілдерін меңгеру (26,1%), креативтілік пен кәсіпкерлік (12,6%), сандық дағдылар (6,2%), топтағы ынтымақтастық (5,7%), математикалық және ғылыми жаңалықтар (5,3%), жұмысты орындау үшін техникалық дағдылар (4,8%) құндылықтары қажет деп анықтаған [16, с. 25]. Бұл кәсіби дағдылар қазақстандық жастардың санасы үшін қажетті құндылықтар саналады. Өйткені, қазіргі заманғы әлемде ақпараттардың шектеусіз ағыны адамның қабілеті үшін сыни ойлау құзыреттіліктерінің қажеттілігін алдыға шығарып отыр.

Сыни ойлау инклюзивтілік, адам теңдігін, оның дискриминациядан қорғалуын қамтамасыз етеді. Жастардың санасында сыни ойлау құндылығы еңбек нарығындағы

икемділік, дүниені тереңінен түсіну, өмір сүрудің жоғары сапасына қол жеткізуге әкеледі.

Қоғамның экономикалық жүйесіндегі теориялық білім мен тәжірибелік дағдылардың сәйкессіздігі NEET жастар мәселесін туындатып отыр. NEET жастар дегеніміз еш жерде жұмыс істемейтін, экономикалық және саяси қызығушылығы төмен жастардың әлеуметтік тобы. Бұл термин халықаралық еңбек ұйымының жастар жұмыссыздығын жою мақсатында енгізілген.

NEET жастарды анықтау формуласы: $NEET \text{ коэффициенті (\%)} = \frac{\text{Жұмыссыз жастар} + \text{Жұмыс күшіне тартылмаған жастар}}{\text{Білім беру немесе оқыту саласындағы жұмыссыз жастар} + \text{білім беру немесе оқыту саласындағы жұмыс күшіне тартылмаған жастар}} \times 100$.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2019 жылдың 10 желтоқсанында жастар жылының жабылуында сөйлеген баяндамасында: «Ата бабамыздың көптеген ұрпақтары өздерінің ізбасарларының тәуелсіз, еркін, ізгілікті мемлекетте және бақытты өмір сүргенін армандап өтті. Елімізде 14 жасқа дейінгі балалардың саны 5 миллион адамнан асты, бірақ қоғамдық өмірге араласпайтын, жұмыс істемейтін NEET жастардың көбейіп, бос жүргендері жалпы жастардың 20 % құрап отыр», - деген ойды келтірді [17].

Қоғамда NEET жастардың үлесінің орын алуы олардың кәсіптік іс-әрекеттілікке кеш араласуынан және жұмыссыздықтың салдарынан туындап отыр. Қазақстанда «NEET жастардың үлесі 6,9% құраған, оның өнеркәсіп жақсы дамыған аймақтарда Павлодар, Петропавл, Қостанай, Абай облыстарында 4,4-3,5% көрсеткен, ал жаңадан құрылған Ұлытау облысында, халқының саны аз болса да 12,6%», - көрсетіп отыр [18, б. 6]. Бұл көрсеткіштердің Павлодар, Петропавл, Қостанай облыстарында төмен болуы, шекаралық аумақтағы жастардың Ресей Федерациясының территориясында еңбек ету мақсатындағы эмиграциясымен түсіндіріледі.

Жастар ғылыми-зерттеу орталығы 2022 жылы Қазақстандағы NEET жастардың өзіндік ерекшеліктерін, қоғамдық институттармен өзара іс-қимылын, әлеуметтік бейнесін анықтау мақсатында 14-28 жас аралығындағы жастардың арасында жап-

пай сауалнама және тереңдетілген сұхбат әдістерімен әлеуметтік зерттеулер жүргізген.

Зерттеу барысында жастардың қоғамдық өмірге, оның ішінде еңбек үдерістеріне, саяси істерге, мәдени шығармашылық іс-әрекеттілікке қатыспауының себептері талданған және іріктеме жиынтығында 2000 респондентті қамтыған. Зерттеу кезінде NEET жастар санатына кіретін топтың құндылықтары ретінде «берік отбасы құру (47,1%), көп ақша табу (37,9%), өз үйің не пәтерінің болуы (37,9%), жақсы, қызықты жұмыс табу (32,6%), денсаулық (36,5%)», материалдық емес құндылықтардан жақсы білім алу (30,1%), сенімді, адал дос табу (22,4%), адамдарға көмектесу (12,7%), өз ісін жүзеге асыру (11,6%) ұғымдары анықталған [18, б. 8]. Бұл құндылықтардан байқайтынымыз, ол қазіргі жастардың басым көпшілігіне көп табыс табу, қызықты жұмыс табу мақсаты тән.

Дегенмен жастардың психологиялық көңіл-күйіндегі жалқаулық, енжарлық секілді әрекеттердің салдарынан өзінің мүмкіндіктерін бағалаудың, тәуекелдің, шешім қабылдаудың төмен деңгейі орын алып отыр. Жастардың кәсіпкерлік мінез-құлығы мен дағдысы жүйеленбегендіктен олардың прагматикалық ойлау, сыни ойлау құндылықтары да өз деңгейінде орнықтаған. Жалпы NEET жастардың сыни ойлауындағы қайшылықты болашақты бағалауынан анықтай аламыз. Зерттеу нәтижелеріне сәйкес, жастардың мінез-құлығында елдің, өзінің болашағына деген сенім мен үміт сезімдері және болашақты ойламау, немқұрайлық, үрей сезімдері тең түсіп отыр, яғни респонденттер «болашақ туралы ойламаймын (11,1%), шарасыздық (2,5%), немқұрайлылық (6,7%), алаңдаушылық, қорқыныш (18,6%), сенімділік (22,6%), үміт (35,6%)», - деп көрсеткен [18, б. 20].

Жастар - қоғамның ең икемді және кәсіптік қайта даярлау, идеялық тәрбиелеу үдерістерінен жеңіл және қиындықсыз өте алатын бөлігі. Жастарды қазіргі технологиялық үдерістерге сәйкес инженерлік білімдерге, орта кәсіптік білімдерге қайта бейімдеуге болады.

NEET жастар санатын девиациялық мінез-құлық формасы ретінде қарастыра алмаймыз, өйткені, жастардың немқұрайлығы мен енжарлығынан теріс-мінез құлық, қылмыстық әрекет орын алмайды. Дегенмен жастардың жалақының төмен деңгейін,

психологиялық күйзелісін, менмендігін себеп етіп, қоғамдық өмірге қатысудан тыс қалуы болашақ үшін қабылданбайтын әрекеттердің бірі болып саналады. Жастардың жас және жыныстық ерекшеліктеріне дискриминация жасау, көбінде, қыздардың еңбекқорлығына күмәнмен қарау тенденциясы дұрыс емес көзқарасты білдіреді.

Жас ұрпақтарға тән жеке және әлеуметтік маркерлер:

- ғылыми әдебиеттердің орнына жеңіл, классикалық емес шығармаларға, әлеуметтік желілердің ұсынған деректері негізінде фрагментарлы ойлаудың орын алуы;

- ұлттық дәстүрлерді діни сенім бойынша теріс деп қабылдайтын ұрпақтың қалыптасуы;

- ұлттық дәстүрлерді құрметтейтін, бірақ қолданбайтын жастардың көбеюі, бұл үдеріс отбасы құруда кездейсоқ қатынастардың орын алуынан, азаматтық некенің көбеюінен көрінуде, қыздардың дәстүрлі шығыстық пайымға қарағанда уақытынан кеш 30 жастан кейін тұрмысқа шығуы;

- ұлттық дәстүрлерді өмір салты ретінде қабылдайтын жастардың сақталуы, отбасылық қатынаста жастар бір бірін танымаса да, ата-анасының, жеңгесінің ұсынысы бойынша үйленуі;

- жастардың әлеуметтік-экономикалық жағдайын сыбайлас жемқорлық фактісі арқылы шешуге бейімділігінің артуы;

- орыс тілінің ресми және бейресми тілдік қолданыста үстемдігінің сақталуы, ресейлік насихат құралдарын тұтынудың, ойлаудың артуы;

- ақпараттардың жалғандығын ажырата алатын, сыни ойлайтын жастардың қалыптасуы;

- ағылшын тіліне сұраныстың күшейуі;

- экономикалық сауатты ұрпақ қалыптасқанымен, әлеуметтік лифтілердің бұзылуы салдарынан скептикалық ойдың қалыптасуы.

Елімізде жастардың қоғамдық қызметін басқару және реттеу мақсатында 227 жастар орталықтары, 547 жастардың қоғамдық ұйымдары жұмыс істейді. Шынында да біздің елімізде ауыл жастарының қоғамдық мәселелерін, олардың бос уақытын тиімді ұйымдастыру менеджменті дамымаған. Соның салдарынан көптеген жастар ірі қалаларға қоныс аудару арқылы өзінің құндылықтарын қайта қалыптастыруға тырысады.

Зерттеуге қатысқан әрбір респондент бос уақытын «достарымен (75,6%), отбасымен (51,8%), туыстарымен (38,7%), виртуалды кеңістікте (14,8%), хобби, спорт (6,8%), серіктес, таныстармен (14,4%) өткізетінін атап көрсеткен [18, б. 42]. Жастардың бос уақытын дұрыс ұйымдастырмаудың салдарынан олардың қоғамдық мінез-құлығының радикализациялануы, жұмыс істеу мақсатында шетелдерге қоныс аударуы және наркотикалық заттарға құмарлықтың артуы орын алады. Жастардың табиғатына жаңа нәрселерге көзсіз қызығу, еліту және сынап көру қасиеттері тән.

Философиялық тұрғыдан алғанда, замандастар мен жас ұрпақтар ақиқаттың жаңа түрін тапқан адамдарға ақылсыз адам ретінде қарайды. Адамның ақылы, интеллектісі ерік-жігердің құралына айналып, жастардың бойында құндылықтарды мойындау көмескілікке ие болады. Жастардың албырттығы оларды жеңіл өмір сүруге бейімдеп, еңбек құндылықтарын әлсіретеді және уайымшылдық салдарынан өз өмірін құмарға айналдырады. Бұл әрекеттер қазіргі заманғы жастардың негативті жағымсыз әлеуметтік бейнесін білдіреді. Әсіресе, жастардың арасында наркотикалық құмарлық дертінің жылдам таралуы, оның «меф ұрпақтары» атауына ие болуы, букмекерлік құмарлық ойындарына араласуы белең алуы.

ҚР Ішкі істер министрлігінің 2023 жылғы 14 наурыздағы есебі бойынша, «елімізде 90 мың адам алкогольді тәуелділік тізімінде, 18 мың нашақорлық ауруы бар адамдар тіркелген, олардың 1500 әйел, 100 ден астамы кәмелетке толмаған балаларды құрайды» [19]. Нашақорлық ғасыр дерті десек те, бұл қоғамдық мәселенің жастар арасында көбейіп, қылмыстық әрекеттердің орын алуының, көбеюінің басты себебі болып отыр. Сондықтан жас ұрпақтың сана-сезімін, ойлауын, ерекшеліктерін басшылыққа ала отырып, бұл саланы мемлекеттік реттеу кешенді жүргізілуі тиіс.

Пауль Наторптың көзқарасынша, өскелең ұрпаққа қоғамдыққа, достыққа, жолдастық рухқа және даңқты сүюге деген күшті қажеттіліктер тән. «Жас ұрпақ өнеркәсіптік ғасыр дәстүрлерін меңгерген, өмірдің ең сәнді, өте үлкен толқыны. Ол өмірге толық берілген, оның дұрыс еместігін, қауіптілігін сезінбейді. Сондықтан жастар өз әрекеттерін еркіндіктің ақиқатына

қол жеткізудеміз деп ақтауға тырысады» [20, с. 200]. Жастардың тәрбиесін жетілдірудің құндылықтары ретінде шаруашылық іс-әрекеттілікті, еркіндікті, дербестікті, өзіндік болмысты, мектептен тыс тәрбиені, дербестікті атап көрсетеді.

Қазақстан Республикасы мемлекеттік жастар саясатының 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы Үкімет қаулысы 2023 жылдың 28 наурызында қабылданған. Тұжырымдама 7 бағытқа арналып түзілген. Тұжырымдамада жастар саясатын дамытудың жақсы интегративтік мәселелері көтерілген. Солардың бірі «Алғашқы жұмыс орны», «Ұрпақтар келісімшарты» жобалары.

«Алғашқы жұмыс орны» жобасы бойынша жұмыссыз жүрген жастарды халықты жұмыспен қамту орталықтары арқылы 24 айға жұмысқа қабылдау және жергілікті әкімдіктер арқылы бір реттік 30 айлық есептік көрсеткіш көлемінде субсидиялау қарастырылған.

«Ұрпақтар келісімшарты» жобасы зейнет жасына толған азаматтардың орнын жастармен алмастыруды көздейді, яғни жастарды 18 айлық уақытқа жұмысқа орналастыру қарастырылған. Сонымен қатар жастардың еңбек ақыларын 6 ай бойы субсидиялау ұсынылған [21]. Жалпы Қазақстан Республикасының жастар саясатында көптеген өзгерістер орын алған. Мысалы, депутаттар сайлауында жастар квотасының белгіленуі (30%), жастардың мемлекеттік қызмет саласындағы үлесін арттыру (27,9%), «Серпін» жастардың білім алуына гранттар ұсыну, кәсіп бастау үшін ставкасы төмендетілген несиелер беру, 35 жасқа дейінгі отбасыларға тұрғын үйлер бөлу және т.б.

Қорытынды

Адам футурологиялық аспектіде постиндустриалды дүниені білім мен ғылым технологиясының негізінде жасауға көшуде. Біздің қоғам индустриалдылықтың қамытынан құтылу үшін ойлау, жасампаз болу әрекеттілігіне ауысуы тиіс. Постиндустриалдылық болашақтың утопиясы болғанымен, ол әлемнің дамыған елдерінде шынайылыққа қадам басуда. Оған ғылыми-техникалық революцияның жетістіктерін қолдану арқылы сумен қозғалатын автокөліктер, ұшатын көлік

құралдары, эрганомикалық ақылды қалаларды жасаушы АҚШ, Жапония, Оңтүстік Корея, Қытай секілді елдер жатады. Цифрлық ақшалар криптолар құнының әлемдік нарықтағы негізсіз шарықтауы, дүние нарығының әлі де өндірілген тауар және ақша қатынасына тәуелді екенін білдіреді. Дегенмен футурологтардың постиндустриалды қоғамнан ең үлкен үміті, ол адам арасындағы теңсіздікті экономикалық та, гендерлік те ұғымда жою болып табылады. Анри Бергсон сипаттаған сананың уақытта ұзақтыққа созыла алу мүмкіндігі осы цифрлық технологияларда мүмкіндікке айналды.

Бұл үдеріске біздің ұрпақтардың кірігуі, олар технологияның прагматикалық санасын қабылдаған кезде және қоғамдық жауапкершілікті мәдениет, өркениет түріндегі жасампаздық ретінде түсінгенде жүзеге асады. Тұтынушылық пайымды еңсеру арқылы өндіруші қоғамды құру технологиялық құралдарды өзіміздің болмысымызға біртұтас интеграциялау арқылы орнығады. Әрине бұл көпжақты, көпбейнелі үдеріс, оның ақиқаттылығын үйлесімділікке айналдыру жолында адам-қоғам-мемлекет бір шынайылықты түзуі тиіс.

Қазіргі заманғы жастардың құндылықтарына сандық сауаттылық және этика құзіреттіліктерін ендіру қажеттілігі жатады. Жастар және жасөспірімдер жоғары цифрлық сауаттылыққа ие. Бұл өз кезегінде жастардың өзге адамдардың жеке кеңістігіне енуі, олардың психологиялық мінез-құлығына ықпал жасауы орын алуда. Жастар сандық номад мәртебесін үйдегі, смартфондағы интернет мәселесімен шатастырып алуда. Көптеген жастар интернет әлеміндегі қылмыстық қаржылық топтардың торына ілігіп, виртуалды қор биржаларына ақша салу арқылы зардаптар тартуда. Мемлекеттің қауіпсіздік саласындағы саясаты кибер шабуылдармен күрес жүргізуде қаржылық топтардың қызметін де бақылауға алып, құқықтық нормаларын жасауы қажет.

Жастар - жазықтықта өрістелген қазіргі заманғы индивид. Жастардың қозғалыстағы энтелехиясы буырқанған және аға ұрпақ тәжірибелерін сынау, бас тарту, өзіндік жолды іздеу, адасу қасиеттеріне ие әлеуметтік топ ретінде анықталды. Жастардың әлеуметтік бейнесіне сананың энантидромиясы, еңбек бөлінісіндегі өз орнын іздеу,

жасампаздық әрекеттері тән. Бұл жастар арасындағы әлемдік және жергілікті трендтер қайшылығы негізінде айқындалды. Жастардың әлемдік трендтеріне адам теңдігі, инклюзивтілік, жасыл экология, сандық экономика, шетел тілдерін меңгеру, кәсіпкерлік, креативтілік, сыни ойлау құндылықтарының тиістілігі анықталды. Қазақстандық жастардың әлеуметтік бейнесіне қаржылық тәуелсіздік, еркіндік, билікке қызығу, жұмыссыздық салдарынан діни сенімнің артуы құндылықтары тән.

Жастар арасында қоғамдағы әлеуметтік, гендерлік, теңдік мәселелерін шешуге деген қозғалыстардың қатары көбейіп келеді. Сондықтан Қазақстан Республикасының Үкіметі мемлекеттік жастар саясатының 2023-2029 жылдарға қабылдаған тұжырымдамасында белгіленген міндеттерін нақты мемлекеттік бағдарламаға айналдырып, бүкіл қазақстандық жастардың қажеттіліктерін, идеяларын бір жерден басқаратын мемлекеттік органдарды құруы қажет. Жастардың әлеуметтік, мәдениеттік және волонтерлік жұмыстарына орталықтанған басқарушы мекемелер жауапты болуы қажет.

Мемлекеттік саясат – белсенді жастардың әлеуметтік-экономикалық үдерістерде өзін жүзеге асыру үшін қажетті мүмкіндіктерді жасақтап, әлеуметтік мобильдігін қамтамасыз етуі қажет. Шектелген қаржылық құралдар жастардың тікелей тұтынушылық қабілетін қалыптастырады. Ж. Хамзина мен Е.Бурибаев жастар саласындағы мемлекеттік саясатты жетілдірудің бағыттары ретінде «1) жоғары сапалы өмір сүруді қамтуды; 2) болжалды еңбек нарығын қалыптастыруды; 3) жастардың денсаулығын сақтауды және салауатты өмір сүру орталарын құруды», - ұсынады [5].

Жалпы жастар саласындағы мемлекеттік саясатты эффективді жасау үшін мемлекеттің мақсаты мен оған қол жеткізудегі құралдары өзара сәйкестікте болуы қажет. Сондықтан мемлекет өзінің жұртшылыққа жариялаған декларативті қағидаларын қатаң сақтап, жастарды жұмыс ресурсы, «дене» түрі ретінде қарастырмастан, олардың әлеуметтік-экономикалық саладағы жасампаздығына жағдай жасап, саяси лифтілерді жасақтауы қажет. Өйткені, жастардың мәселесі тек қана еңбек ету, мол байлыққа ие болу міндеттеріне түйінделмейді, жастар мемлекетшілдік, адалдық, руханилық, эстетикалық

сұлулық пен шығармашылық реляцияларға мұқтаж. Жастар саласындағы мемлекеттік саясат рухани орталықтарды құру, жастар бизнесіне субсидия бөлу, дарынды жастарды қолдау арқылы өзінің өзектілігін сақтайды.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. (2026). *Демографическая статистика*. <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/>
- 2 Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. (2026). *Численность населения по полу и по отдельным возрастным группам на начало 2026 года*. <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/publications/281559/>
- 3 Gottfried, Sh. (2026). The special goods adolescence. *Washington University Review of Philosophy*, 5, 89–112. <https://doi.org/10.5840/wurop2026510>
- 4 Зайниева, Л. Ю., & Суимбаева, Э. (2024). Жастар парламентаризмі дамуының көпдеңгейлі. *Қоғам және дәуір*, (1), 30–45.
- 5 Khamzina, Zh., Buribayev, E., & Buribayeva, A. (2025). A mosaic of values: The transformation of youth orientations in the sociocultural dynamics of Kazakhstan. *Topos*, (2[55]), 267–297. <https://doi.org/10.61095/815-0047-2025-2-267-297>
- 6 Barlybaeva, G., Nussipova, G., Keldinova, A., Koyanbayeva, G., Zhanabayeva, D., & Madaliev, Zh. (2026). Spiritual values and personality formation of youth in the context of contemporary social transformation in Kazakhstan. *Space and Culture, India*, 14(1), 76–100. <https://doi.org/10.20896/7jens105>
- 7 Виндельбанд, В. (1995). *Дух и история: Избранное*. Юрист.
- 8 Ясперс, К. (1994). *Смысл и назначение истории*. Республика.
- 9 Гегель, Г. В. Ф. (1974). *Энциклопедия философских наук: Наука логики* (Т. 1). Мысль.
- 10 Колчигин, С. Ю. (2020). Феномен сознания: Фазы развития. *Адам әлемі*, (2[84]), 3–11.
- 11 Қазақстан Республикасының Заңы. (2015, 9 ақпан). *Мемлекеттік жастар саясаты туралы* (№ 285-V). Әділет. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000285>
- 12 Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы. (2021, 26 ақпан). *2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарын бекіту туралы* (№ 521).
- 13 *Қазақстан жастары: Әлеуметтанулық зерттеу*. (2023). Жастар ғылыми-зерттеу орталығы.
- 14 Ракишева, Б. (2020). *Негальная миграция казахстанцев в Южную Корею*. Казахстанский совет по международным отношениям, ЦСИ.
- 15 Cascio, J. (2020). Facing the age of chaos. *Medium*. <https://medium.com/@cascio/facing-the-age-of-chaos-b00687b1f51d>
- 16 Детский фонд ООН (ЮНИСЕФ) & Европейский фонд образования. (2021). *Формирование жизнестойкого поколения в Центральной Азии и Европе*.
- 17 Мемлекет басшысының Жастар жылының жабылуы және Волонтер жылының басталу салтанатына қатысты. (n.d.). Ақорда. <https://www.akorda.kz/>
- 18 *Қазақстандағы NEET жастардың әлеуметтік ұстанымдары*. (2023). Жастар ғылыми-зерттеу орталығы.
- 19 Есірткі сайттарын анықтау және бұғаттау үшін жасанды интеллект пайдаланылатын болады. Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің ресми ақпараттық ресурсы. <https://primeminister.kz/kz/news/esirtki>
- 20 Натопн, П. (2006). *Избранные работы*. Территория будущего.
- 21 Қазақстан Республикасы Үкіметі. (2023, 28 наурыз). *Қазақстан Республикасының мемлекеттік жастар саясатының 2023–2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы* (№ 247 қаулы). Әділет. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000247>

Transliteration

- 1 Byuro natsional'noy statistiki Agentstva po strategicheskому planirovaniyu i reformam Respubliki Kazakhstan. (2026). *Demograficheskaya statistika* [Demographic statistics]. <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/>
- 2 Byuro natsional'noy statistiki Agentstva po strategicheskому planirovaniyu i reformam Respubliki Kazakhstan. (2026). *Chislennost' naseleniya po polu i po otdel'nym vrazrastnym gruppam na nachalo 2026 goda* [Population by sex and selected age groups at the beginning of 2026]. <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/publications/281559/> (In Russian)
- 3 Gottfried, Sh. (2026). The special goods adolescence. *Washington University Review of Philosophy*, 5, 89–112. <https://doi.org/10.5840/wurop2026510>
- 4 Zainiyeva, L. Yu., & Suimbayeva, E. (2024). Zhastar parlamentarizmi damuynyn kopleveldi [The multilevel development of youth parliamentarism]. *Qogam zhane dauir*, (1), 30–45. (In Kazakh)
- 5 Khamzina, Zh., Buribayev, E., & Buribayeva, A. (2025). A mosaic of values: The transformation of youth orientations in the sociocultural dynamics of Kazakhstan. *Topos*, (2[55]), 267–297. <https://doi.org/10.61095/815-0047-2025-2-267-297>
- 6 Barlybaeva, G., Nussipova, G., Keldinova, A., Koyanbayeva, G., Zhanabayeva, D., & Madaliev, Zh. (2026). Spiritual values and personality formation of youth in the context of contemporary social transformation in Kazakhstan. *Space and Culture, India*, 14(1), 76–100. <https://doi.org/10.20896/7jens105>
- 7 Vindel'band, V. (1995). *Dukh i istoriya: Izbrannoye* [Spirit and history: Selected works]. Yurist. (In Russian)
- 8 Yaspers, K. (1994). *Smysl i naznachenie istorii* [The origin and goal of history]. Respublika. (In Russian)
- 9 Gegel', G. V. F. (1974). *Entsiklopediya filosofskikh nauk: Nauka logiki* [Encyclopedia of the philosophical sciences: The science of logic] (Vol. 1). Mysl'. (In Russian)
- 10 Kolchigin, S. Yu. (2020). Fenomen soznaniya: Fazy razvitiya [The phenomenon of consciousness: Stages of development]. *Adam Alemi*, (2[84]), 3–11. (In Russian)
- 11 Qazaqstan Respublikasynyn Zany. (2015, February 9). *Memleketik zhastar sayasaty turaly* [On state youth policy] (No. 285-V). Adilet. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000285> (In Kazakh)
- 12 Qazaqstan Respublikasy Prezidentinin Zharlygy. (2021, February 26). *2025 zhylyga deiingi Ulttyq damu zhosparyn bekitu turaly* [On approval of the National Development Plan until 2025] (No. 521). (In Kazakh)

13 Qazaqstan zhastary: Aleumettanulyq zertteu [Youth of Kazakhstan: A sociological study]. (2023). Zhastar gylymi-zertteu ortalygy. (In Kazakh)

14 Rakisheva, B. (2020). *Nelegal'naya migratsiya kazakhstantsev v Yuzhnuyu Koreyu* [Illegal migration of Kazakhstanis to South Korea]. Kazakhstan Council on International Relations; Center for Social and Political Research. (In Russian)

15 Cascio, J. (2020). Facing the age of chaos. Medium. <https://medium.com/@cascio/facing-the-age-of-chaos-b00687b1f51d>

16 Detskiy fond OON (YuNISEF) & Yevropeyskiy fond obrazovaniya. (2021). *Formirovaniye zhiznestoykogo pokoleniya v Tsentral'noy Azii i Yevrope* [Building a resilient generation in Central Asia and Europe]. (In Russian)

17 Memleket basshysynyn Zhastar zhylynyn zhabyluy zhane Volonter zhylynyn bastalu saltanatyna qatysty [The Head of State attends the closing ceremony of the Year of Youth and the opening ceremony of the Year of Volunteers]. Aqorda. <https://www.akorda.kz/> (In Kazakh)

18 *Qazaqstandagy NEET zhastardyn aleumettik ustanymdary* [Social attitudes of NEET youth in Kazakhstan]. (2023). Zhastar gylymi-zertteu ortalygy. (In Kazakh)

19 Esirtki saittyn anyqtau zhane bufartau ushin zhasandy intellekt paidalanylatyn bolady [Artificial intelligence to be used to identify and block drug-related websites]. (n.d.). Official Information Resource of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan. <https://primeminister.kz/kz/news/esirtki> (In Kazakh)

20 Natorp, P. (2006). *Izbrannyye raboty* [Selected works]. Territoriya budushchego. (In Russian)

21 Qazaqstan Respublikasy Ukimeti. (2023, March 28). *Qazaqstan Respublikasynyn memlekettik zhastar sayasatynyn 2023–2029 zhyldarga arналған tuzhyrymdamasyn bekitu turaly* [On approval of the Concept of State Youth Policy of the Republic of Kazakhstan for 2023–2029] (Resolution No. 247). Adilet. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000247> (In Kazakh)

Авторлардың үлесі

Мырзабеков Ж.Е., зерттеу тұжырымдамасын әзірлеу, ғылыми әдебиеттерді талдау, мақаланың негізгі мәтінін дайындау. **Еркінұлы Т.**, зерттеу материалдарын жүйелеу, алынған нәтижелерді талдау, ғылыми тұжырымдарды нақтылау.

АВТОРЛАР ЖАЙЛЫ АҚПАРАТ

Жамбыл Ерғараұлы Мырзабеков	кафедра меңгерушісі, PhD, Ш.Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті, Тараз, Қазақстан, email: myrzabekovjambul1978@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4141-0279
Талғат Еркінұлы	кафедра меңгерушісі, PhD, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан, email: erkinulyt@mail.ru, ORCID ID: 0000-0003-1653-9935
Жамбыл Ерғараевич Мырзабеков	заведующий кафедры, PhD, Международный Таразский университет имени Шерхана Муртазы, Тараз, Казахстан, email: myrzabekovjambul1978@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4141-0279
Талғат Еркінұлы	заведующий кафедры, PhD, Южно-Казахстанский университет имени М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан, email: erkinulyt@mail.ru, ORCID ID: 0000-0003-1653-9935
Zhambul Murzabekov	Head of the Department, PhD, Sher Khan Murtaza International Taraz University, email: myrzabekovjambul1978@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4141-0279
Talgat Erkinuly	Head of the Department, PhD, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan, email: erkinulyt@mail.ru, ORCID ID: 0000-0003-1653-9935

